

tepav

türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı

Balkanlar'da Nüfus Sayımları ve Kimlik Tartışması

*Dr. Erhan Türbedar
Dış Politika Analisti*

*TEPAV Değerlendirme Notu
Mart 2011*

Balkanlar'da Nüfus Sayımları ve Kimlik Tartışması*

Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler, Birlik'e ilişkin yasal düzenlemeler gereğince belirli aralıklarla nüfus sayımı gerçekleştiriyor. Bu çerçevede 2011 yılı Birlik açısından bir nüfus sayımı yılı olacaktır. AB üyesi ülkeler dışında, Birlik'in aday ve potansiyel aday Batı Balkan ülkelerinin de bu yıl içinde nüfus sayımı gerçekleştirmesi gerekiyor. AB üyesi ülkelerde nüfus sayımı siyasi açıdan çok ilginç bir konu olmayabilir. Balkan ülkelerinde ise nüfus sayımı etnik kimliklere ilişkin sorunları yeniden tartışmaya açıyor.

AB ülkeleri içinden nüfus sayımına ilk başlayan ülke Bulgaristan oldu. Bulgaristan vatandaşları nüfus sayımının ilk etabında elektronik ortamda işlemleri yaptırabiliyordu. Nitekim bu yoldan yaklaşık 3 milyon kişi sayılmış oldu. İnternet ortamını tercih etmeyenler ise klasik yöntemle sayıldı. 28 Şubat'ta Bulgaristan'ın nüfus sayımı fiilen sona ermiş oldu. Bulgaristan'daki nüfus sayımın kesin olmayan ilk sonuçları, bu ülkenin nüfusunun son 10 yılda 600 bin civarında azaldığına işaret ediyor.

Batı Balkan ülkelerinin prensipte bu yılın Nisan ayında neredeyse eş anlı bir nüfus sayımı gerçekleştirmesi gerekiyordu. Ancak maddi sıkıntıları gerekçe gösteren Sırbistan, nüfus sayımını Ekim 2011'e erteledi. Arnavutluk ise 8 Mayıs 2011'de düzenlenmesi planlanan yerel seçimler için yapılan hazırlıklar yüzünden, Nisan ayında nüfus sayımını gerçekleştiremeyeceğini duyurdu. Diğer taraftan Makedonya hükümetinin iktidar ortaklarından Demokratik Bütünleşme Birliği (BDI), ülkedeki siyasi durumun nüfus sayımının başka bir tarihe ertelenmesini gerektirdiğini savunuyor.

Boşnaklar Nüfus Sayımından Çekiniyor

Batı Balkan ülkelerinden Bosna-Hersek'te bu yıl içinde nüfus sayımının yapıp yapılmayacağı belirsizliğini koruyor. Bu konuda Bosna-Hersek'teki taraflar uzun süredir anlaşmaya varamıyor. Bosnalı Sırp, 1 Eylül 2011 tarihine kadar Bosna-Hersek'te nüfus sayımı gerçekleştirilemezse, kendi entiteleri olan Sırp Cumhuriyeti'nde bunu tek başlarına yapacaklarını söylüyor. Ancak AB, Bosna-Hersek'in sadece bir kısmında değil ülkenin tamamında nüfus sayımının yapılması üzerinde ısrar ediyor.

Bosna-Hersek'te 1991 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımına göre, ülkenin toplam nüfusu 4,3 milyondur. 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaş nedeniyle ise yaklaşık 2,2 milyon kişi savaş öncesi evlerini terk etti. Bunların içinden 1,2 milyonu 100'den fazla ülkeye sığınmış, geri kalanı ise Bosna-Hersek sınırları içinde yerinden edilmiş statüsüne girmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verileri, Bosna-Hersek'te günümüze kadar sadece bir milyonun üzerinde insanın savaş öncesi evlerine geri döndüğünü gösteriyor. Bir başka ifadeyle, Bosna savaşı yüzünden evlerini terk edenlerden sadece yarısı eski ikamet yerlerine geri dönmüş bulunuyor. 1992-1995

• Dr. Erhan Türbedar, TEPAV Dış Politika Analisti,
http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/105/Erhan+Turbedar_+Dr.

yılları arasında Bosna-Hersek'i terk edenlerden yaklaşık 500 bininin yabancı ülkelerde kalmaya devam ettikleri, bunların içinden yüzde 80'inin ise buldukları ülkelerde kalıcı bir şekilde yerleştikleri tahmin ediliyor. Bu yüzden Boşnak liderler nüfus sayımında herkesin "Bosnalı" olarak sayılmasını, konuşulan dilin, etnik ve dini kimliğin ise dikkate alınmamasını istiyor. Bosnalı Sırlar ve Hırvatlar ise böyle bir öneriye karşı çıkıyor. Durum böyle olunca, Bosna-Hersek'te politikacılar nüfus sayımı konusunda bir anlaşmaya varamıyor.

Nüfus Tartışması Karadağ'da Nefret Söylemini Artırıyor

Nüfus sayımının siyasi gerginliğe neden olduğu diğer bir Balkan ülkesi Karadağ'dır. Karadağ'daki Sırların ve Sırp Ortodoks Kilisesi'nin statüsüne ilişkin sorunun varlığı yüzünden, bu ülkede nüfus sayımı tartışmaları adeta nefret söylemine dönüştü. Bu nefret söylemi, tehditleri ve kişisel hakaretleri bile içeriyor. Böyle bir retorik kışkırtan ise, siyasilerin nüfus sayımı çerçevesinde Karadağ halkına baskı yaptığı yönündeki iddialarıdır.

Karadağlı kimliğini Sırp kimliğinden ayıran çok ince bir çizgi bulunuyor. Bilindiği gibi, Karadağ ve Sırbistan tarih içinde kardeş ülkeler olarak bilinir. Ortak dilleri ve dinleri, benzer tarihleri ve gelenekleri yüzünden, Sırlar'ı ve Karadağlılar'ı birbirinden ayırmak oldukça zordur. "Balkan Kasabı" Slobodan Miloşević'in babası da Karadağlı'dır. Karadağlıların Sırlar'dan tek ayrı noktası, tarih içinde farklı yöneticilere sahip olmuş olmalarıdır. Durum böyle olunca, Karadağ halkının bazı kesimlerinin siyasilerin etkisi altında kalabileceğine ve kimliğini ona göre açıklayabileceğine inanılıyor. 2003 yılında Karadağ'da gerçekleşen nüfus sayımının sonuçlarına göre, nüfusun yüzde 43,16'sını Karadağlılar, yüzde 31,99'unu Sırlar, yüzde 11,74'ünü Boşnak ve Müslümanlar, yüzde 5,03'ünü Arnavutlar, yüzde 1,1'ini Hırvatlar oluşturuyor. Nüfusun geri kalanı ise diğer azınlıklardan, yüzde 5,5'lik kısmı da etnik kimliğini belirtmeyenlerden oluşuyor. Nisan ayındaki nüfus sayımında Karadağ vatandaşlarının etnik kimlikleri dışında Sırpça mı, yoksa Karadağca mı konuştuklarını da belirtmeleri gerekiyor. Dil konusu ise, Karadağ'daki siyasi polemiklerin temel nedenlerinden birini oluşturuyor.

Azınlıklar Çoğunluğun Baskısından Korkuyor

Nüfus sayımları Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'taki bazı azınlıkları da kaygılandırıyor. Bu ülkelerdeki azınlıklar, baskı ortamı yüzünden etnik kimliklerini özgürce ifade edemeyeceklerinden endişeleniyor. Geçmişteki uygulamalar yüzünden ise, Balkan ülkelerindeki azınlıklar genel olarak nüfus sayımı sonuçlarının tümüne yönetimin siyasi amaçlı hilesi gözüyle bakıyor ve sunulan resmi rakamlara güvenmiyor.

Eurostat'ın kuralları gereğince, bir şahsın sayılabilmesi için, ülkesinde fiili olarak bulunuyor olması gerekiyor. Oysa Balkan ülkelerindeki azınlıkların belirli kesimleri, daha iyi ekonomik koşullara ulaşma ümidiyle yurtdışında yaşıyor. Örneğin Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin bir çalışmasında, günümüzde yaklaşık 400 bin Kosovalı'nın daha iyi bir ekonomik gelecek ümidiyle yurtdışında yaşadığı tahmin ediliyor. Benzer durumdan dolayı Makedonya'daki Arnavutlar, gurbetçilerin ülkeyi yoğun olarak ziyaret ettiği yaz aylarında nüfus sayımının gerçekleştirilmesini tercih

ediyor. İşin tersinden bakıldığı zaman Makedonlar, ülkedeki Arnavut nüfusun daha yüksek çıkabileceğinden endişeleniyor.

Arnavutluk, Yunan Azınlığından Endişeleniyor

Nüfus sayımı Arnavutluk'ta da siyasi hassasiyeti yüksek olan bir konuya dönüştü. Etnik kimlik beyan usulüyle resmi kayıtlara geçeceği için, Arnavutluk'taki bazı çevreler Arnavutluk'un güneyindeki Yunan azınlığının sayısının olduğundan fazla çıkabileceği endişesini taşıyor. 1989 yılında gerçekleşen nüfus sayımına göre, Arnavutluk'un güneyinde yaşayan Yunan azınlığın sayısı 59 bin civarındaydı. Ancak Yunanlılar, o dönemde kimliklerini özgürce ifade edemedikleri gerekçesiyle, Arnavutluk'taki Yunanlı nüfusun sayısının çok daha fazla olduğunu iddia edip durdular. Yunanların Arnavutluk nüfusunun yüzde 12'sini oluşturduğunu iddia edenler bile oldu. Yunanistan'ın Arnavutluk'un güneyine yönelik tarihi iddiaları yüzünden, uzun süreden beri Arnavutlar'da Yunan azınlığına ilişkin hassasiyet bulunuyor.

Birinci Dünya Savaşı'nda Arnavutluk'un güneyini işgal eden Yunanistan, Nisan 1916'da bu toprakları Yunanistan'ın bir parçası olarak ilan etti. Arnavutluk bu topraklarını ancak Kasım 1921'den sonra yeniden kontrolü altına alabildi. Arnavutluk'un toprak bütünlüğü korunduysa da, Yunanistan'ın Arnavutluk'un güneyindeki macerası hiçbir zaman unutulmadı. Bu yüzden Arnavut yöneticiler daha sonraki dönemlerde Yunan azınlığına hep şüphe ile yaklaştı. Örneğin komünizm sonrası dönemde Arnavutluk'u korkutan en önemli husus, Yunanistan'ın aşırı milliyetçilerinin Arnavutluk'un güneyini Yunanistan'a bağlama arzusunda olmaları ve güneydeki Yunan azınlığının özerklik talebini dile getiriyor olmasıydı. 2011 nüfus sayımı hazırlıkları sürecinde yaşananlar ise Arnavutluk'taki Yunan azınlığının, Tiran-Atina hattındaki ilişkilerde sorun teşkil etme potansiyelini taşımaya devam ettiğini gösterdi.

Nüfus sayımına ilişkin Arnavutlar'daki esas endişe, Yunanistan'da daha kolay barınmak ve bu ülkede özlük haklarına kavuşmak için, bazı Arnavut asıllıların da kendini Yunan olarak yazdırabileceğidir. Yunanistan'da iş arayan bazı Arnavutluk vatandaşlarının, Yunan vatandaşlığını elde etmek için isimlerini Yunanca isimlerle değiştirdikleri hususuna ilişkin çok önceden uyarılar yapılıyor. Arnavutluk Adalet Yüksek Konseyi (Albanian High Council of Justice) Başkan Yardımcısı Kreshnik Spahiu'ya göre, Şubat 2011'de, kayıtlarda Arnavut olarak gözüken 3.800 vatandaş etnik kimliğini Yunan olarak değiştirdi. Arnavutluk'taki Yunan azınlığının temsilcileri, yaşananların etnik kimlik değiştirmekle alakasının olmadığını, daha önce baskılar yüzünden kendini Arnavut olarak yazdıran Yunan asıllıların esas kimliklerini geri aldıklarını savunuyor. Bu yöndeki gelişmeler, Arnavut milliyetçi grupların Yunan karşıtı söylemlerinin kabarmasına neden oluyor. Bu doğrultuda, etnik kimliğin beyan edileceği bir nüfus sayımının, Yunanlar'ın Arnavut topraklarına yeniden göz dikmesine neden olabileceği uyarısı yapılıyor. Son birkaç haftanın içinde ise, 2011 nüfus sayımını protesto etmek amacıyla Arnavutluk'ta birkaç gösteri de düzenlendi. Böyle bir ortamdan istifade ederek, muhalefet adeta hükümetin karşısında prim yapmaya çalıştı. Muhtemelen bu nedenden dolayı Arnavutluk hükümeti, nüfus sayımının Mayıs 2011 yerel seçimlerinin sonrasına bırakılmasını daha uygun buldu.

Bir grup milliyetçi Arnavut, Yunanlar'ın Arnavutluk'ta sayılacak olmaları karşılığında, Arnavutlar'ın da Yunanistan'da etnik kimlikleriyle sayılmasını talep ediyor. Yunanistan Arnavutluk'taki Yunanlı azınlıkla yakından ilgileniyor, kendi sınırları içindeki Arnavut azınlığın varlığını ise 1940'lardan beri reddediyor. Bugün Yunanistan'da yaşayan Arnavutlar Ortodoks Arnavutlar, çalışma amacıyla Yunanistan'da barınan göçmen Arnavutlar ve Çamerya Arnavutları olarak üçe ayrılıyor. Ortodoks Arnavutlar'ın önemli ölçüde Helenleştiği belirtiliyor. Yunanistan'daki göçmen Arnavutlar'ın sayısı 400 binin üzerinde olduğu tahmin ediliyor. Çamerya bölgesindeki Arnavutlar'ın sayısının ise 100 bin civarında olduğu düşünülüyor. 1945 sonrası dönemde Yunanistan'ın yaklaşık 30 bin Çameryalı Arnavut'u sınır dışı etmiş olması yüzünden, günümüzde bile Tiran ile Atina arasında zaman zaman gerginlikler yaşanabiliyor. Bütün bu nedenlerden dolayı, Arnavutluk'taki nüfus sayımı Yunanistan'ı da yakından ilgilendiriyor.

Sırbistan, Bölgedeki Sırplar'ın Sayısının Yüksek Çıkması İçin Çabılıyor

Gerçekleştirilecek olan nüfus sayımları çerçevesinde dikkat çeken diğer bir Balkan ülkesi ise Sırbistan'dır. Kendini bir bölgesel lider olarak algılayan Sırbistan, bölgede düşünüldüğünden daha fazla Sırp'ın yaşadığını göstermeye çalışıyor. Sırbistan yetkililerinin tahminlerine göre, Sırbistan dışındaki bölge ülkelerinde 2,1 milyon civarında Sırp yaşıyor. Balkan ülkelerinde yaşayan Sırplar'ın nüfus sayımında kimliklerini serbestçe ifade etmeleri konusunda cesaretlendirilmesi için, Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić 8 Şubat 2011'de bölgedeki Sırp temsilcilerinin tamamını Belgrad'da toplamıştı. 21 Ocak 2011'de ise, Sırbistan hükümeti tarafından yurtdışında yaşayan Sırplar'a ilişkin kabul edilen bir dokümanda, Karadağ ve Hırvatistan'daki Sırplar'ın kurucu millet statüsünde olması gerektiği görüşüne yer verilmiştir. Belgrad'ın bu yöndeki siyaseti hem Hırvatistan'dan, hem de Karadağ'dan tepkilerin gelmesine neden oldu. Hırvatistan'da sürekli ikamet eden Sırplar'ın toplam nüfusa oranı yüzde 2,5 ile yüzde 3,5 aralığında değiştiği tahmin ediliyor.

Eski Yugoslavya coğrafyasında ilk büyük toplu göç Hırvatistan'da yaşanmıştı. Hatırlatmak gerekirse, Belgrad'dan talimat alan Hırvatistan'ın Krayina bölgesindeki Sırplar, 1991'in ortalarında "Krayina Sırp Cumhuriyeti"ni ilan etmişti. Bu durum, yaklaşık 500 bin Hırvat ve diğer Sırp olmayanların yerinden edilmesine yol açmıştı. Belgrad'ın destekleriyle Krayinalı Sırplar, "Fırtına hareketinin" düzenlendiği 4-26 Ağustos 1995 tarihine kadar, Hırvat yönetimine karşı başarılı bir şekilde ayak diretebildi. Fırtına hareketi sonucunda 2.500 Sırp öldürülmüş, yaklaşık 200 bini ise Hırvatistan topraklarından kovuldu. Kovulanların çok büyük bir kısmı Sırbistan'a, küçük bir kısmı ise Bosna'daki Sırp Cumhuriyeti'ne yerleşmek zorunda kaldı. Hırvatistan Mülteciler Ofisi'nin bilgilerine göre, 1991-1995 yılları arasında yaklaşık 350 bin Sırp Hırvatistan'dan göç etti. Hırvat yetkililerine göre, günümüzde bunların yaklaşık üçte biri Hırvatistan'a dönmüş bulunuyor. Ancak değişik raporlardan, kayıtlarda geri dönmüş gözükenlerden çok daha azının Hırvatistan'da barınmaya devam ettiği anlaşılıyor.

Balkanlar'daki Müslümanların Toplam Sayısı Merak Ediliyor

Osmanlı sonrası dönemde Balkanlar'da yerleşik kalan Müslüman halk uzun dönem boyunca sistematik mezalime maruz kaldı. Justin McCarthy'nin verilerine göre, Balkan Savaşları öncesinde, Arnavutluk hariç Osmanlı'nın Avrupa'daki bölümlerinden alınan topraklarda, 2.315.293 Müslüman yaşamaktaydı. Balkan Savaşları sonrasında bu rakam yüzde 62 oranında eksilerek, 1.445.179'e indi. Bu süreçte 632.408 Müslüman öldü, 812.771'i ise Anadolu'ya göç etti. Osmanlı sonrası dönemde de Balkanlar'daki Müslümanlar zor dönemler yaşadı. Balkanlar'da yaşanan krallık ve komünizm dönemlerinde genel olarak Müslümanlar'a hep şüpheli bir gözle bakıldı, kendilerine yabancı muamelesi yapıldı. Ayrıca, dönemden döneme ve ülkeden ülkeye değişen dozlarda, mezalimin değişik boyutları varlığını hep sürdürdü.

Müslümanlar'a yönelik izlenen bu tür politikalar, Balkanlar'ın etnik ve dini haritasını kökten değiştirdi. Resmi rakamlara göre günümüzde Balkanlar'daki Müslümanlar'ın toplam sayısı yaklaşık 8 milyon 250 bin civarındadır. Bu rakam, bölgenin toplam nüfusunun yüzde 12'sine karşılık geliyor. Oysa Osmanlı nüfusuna ilişkin kapsamlı bir çalışma yapan Kemal Karpat'a göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında Müslümanlar'ın Balkanlar'daki nüfusa oranı yüzde 43'lere varmıştı. Bu fark, başlı başına, Balkanlar'daki Türk ve Müslüman varlığının yok edilmesinin incelenmesini gerektiriyor.

Netice olarak, Balkanlar'da yaşanan savaşlar, göçler ve değişen sınırların ardından, 2011 nüfus sayımları normalde bölgenin nüfus yapısı hakkında daha gerçekçi tabloyu ortaya çıkartması gerekirdi. Ancak beklenen, bu nüfus sayımlarından sonra da açıklanan resmi nüfus rakamlarına itiraz edenlerin olacağıdır.